

2. Konferencia előadások

Kraiciné Szokoly Mária

A KULTÚRAKÖZVETÍTŐ TEVÉKENYSÉG PARADIGMATIKUS VÁLTOZÁSAI*¹

A XXI. század első évtizedét a „turbulens” jelzővel szokták illetni. Fő jellemzőjeként a változások felgyorsulását, az egymást érő válságokat, a fenntartható fejlődés megkérdőjeleződését szokták emlegetni. A turbulencia hatásaként nő a társadalmi heterogenitás – a migráció és a szegregáció – csökken a társadalmi kohézió, s az e jelenségekre bevezetett jogi eszközök alig hatnak.

A turbulencia hatása érinti a kultúra, a kultúraközvetítés, benne az oktatás-képzés világát is, gondoljunk csak a kulturális értékek áttekinthetetlen sokszínűségére, az élethosszig tartó tanulás sürgető követelményének megjelenésére, az akadémiai jellegű tudás megkérdőjeleződésére és leértékelődésére, az iskolarendszer és a szakképzés bizonytalanságaira, a perszifikáció, az egyénre szabott szolgáltatások és ennek részeként az egyénre szabott tanulási igények megjelenésére.

A kultúrafogalom átértelmeződése

A kultúra sokféle definíciós törekvéseinek, értelmezésének és meghatározásának érintése nélkül a fogalom változása kapcsán előadásomban csupán két momentumra térek ki. Az egyik az, hogy *a kultúra paradigmatiszta változása* nem újkeletű dolog, a történelem során időről-időre új meg új kultúrák követték egymást. Vámos Tibor akadémikus az elmúlt években sok előadásában és írásában emlékeztetett bennünket arra, hogy a történelem valójában a kultúrák paradigmatiszta változásainak sora, s amelyeket nem érdemes áldás-átok, nyertes-vesztes relációban vizsgálni. Itt és most magyar vonatkozásban szemlélve a kérdést, azt mondhatjuk, hogy a XXI. század elején hazánk vonatkozásában a kulturális paradigmaváltást úgy jellemezhetünk, mint amit a „politikai világrendszerváltás, a digitális technológiai váltás és a kultúraváltás egyidejűsége, pontosabban összetorlódása határoz meg.”²

A másik momentum, mintegy ennek következménye: felbomlott az a hosszú évszázadokon keresztül elfogadott és működő rendszer, amely a kultúra világát három elemű rendszerként jellemezte. Voltak „ki-választottak”, *a kultúra alkotói*; volt a többség, *a kultúra befogadói*; és közöttük helyezkedtek el, képeztek hidat *a kultúraközvetítők*, mindazok akik az adott korszak társadalmi fejlettségének és igényeinek megfelelően gondoskodtak a kultúra fontosnak tartott elemei terjesztéséről, a kulturális javak művelődés útján történő elsajátításáról. A kultúraközvetítés – bár a szerepek és feladatok történelmi koronként változtak – általános értelemben *egyenmű hivatásként jellemezhető*.

Az új kultúra jellemzői

A globalizáció és az infokommunikációs forradalom címen emlegetett jelenség-együttes átalakítja a társadalom egészét, minden szektorát. Mindenki számára érzékelhető módon érinti a gazdaság világát (változó munkaerőpiac, munkakultúra, munkaszervezet, munkaidő, motivációkultúra); a politikát; az életminőséget (kulturális sokszínűség, IKT használat, élethosszig tartó tanulás, mint a tudástársadalom

*Az előadás elhangzott az ELTE PPK kari tudományos konferenciáján (2010. április 6.).

európai formája, változások a fogyasztói magatartás és a szociális integráció és kohézió területén); az emberi kapcsolatokat (atomizálódás és hálózatosodás) és nem utolsósorban a kultúrát. Korábban soha nem tapasztalt módon középpontba került a média világa, „a kultúra egyre inkább médiakultúra (függetlenül a minőségétől), s „fordítva” is: a média – beleértve természetesen a politikai médiát mind érzékelhetően kultúrateremtő vagy/és – alakító”.² A média, mint az információ monopóliumának birtoklója veszélyezteti a véleményformálás korábban kialakult szabadságát, pluralizmusát. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a globalizáció és az információs társadalom kialakulása nagymértékben *pluralizálta és demokratizálta a kultúrát*. A médiaipar (rádió, televízió, hirdetés- és információszolgáltatás, piackutató profilok, stb.) és a többi kulturális ipar (kiadói-, színházi-, film és mozi-, koncertipar, szórakoztatás stb.) termékeinek fogyasztása nagymértékben átalakul. *A kulturális javak termelése, elosztása-terjesztése, fogyasztása az új technikák és technológiák révén új megvilágításba helyezi az embernek a kultúrához való viszonyát.*

- A műveltség „előállításának” és közvetítésének társadalmi szerepe átalakul.
- Az IKT minden eddiginél nagyobb változást hoz mind a művészeti kifejezés természetében és lehetőségeiben, mind a befogadás és megértés vonatkozásában.
- A kultúra tulajdonszerkezete és működtetése internacionalizálódik: az információipar, a szórakoztatóipar és az oktatási ipar összeolvad (infotainment, politainment, edutainment), ami európai vagy nemzeti korlátozások nélkül veszélyt jelent a vélemény szabadság, az izléspluralizmus, a minőségi és semleges információ hozzáférés követelményének megvalósíthatóságára.
- A médiaipar a gazdaság legdinamikusabb ágazatává válik, az információs társadalom motorját képezi.
- A globalizációval együtt járó fogyasztói társadalom tudásfelfogása és műveltség igénye pragmatikus, háttérbe szorítja a tudás hagyományos akadémiai elemeit és az általános művelődés, a kultúra ember számára létfontosságú szféráit (pl. művészet). A technikai ismeretek előtérbe kerülése – a kultúra technicizálódása – a tudásom belül főszereplővé teszi a „tudni hogyan-t”.
- Az információs, kommunikációs és kulturális technikák használatának képessége a műveltség meghatározó komponensévé válik.
- Az információs, kommunikációs és kulturális technológiákhoz szükséges szakértelem nagy része automaták és számítógépes programok – a működési elvek megértése nélküli – használata révén lényegében mindenki számára biztosított.
- Új, virtuális közösségek jönnek létre és a nagysebességű hálózatokon keresztül globális méreteket kezdenek ölteni.
- Az ikonikus forradalom részesei vagyunk, a software-ek grafikus képességei a verbális és vizuális elemeket ötvöző nyelv eszközeit kínálja, s a képek nyelve ma mind jobban alkalmasabbá válik az elvontgondolati kommunikációra.³ Ez az írott nyelv csökkenő dominanciáját, s egy új vizualitás kialakulását hozta. A képi kommunikáció egyre mindennaposabbá válását tapasztaljuk.
- A politikában és a közbeszédben egyaránt a kultúra, a műveltség, a művelődés helyett egyre inkább tanulásról beszélnek.
- Megszűnőben van a kultúra előállítóinak és fogyasztóinak hagyományos különválása: feloldódik az alkotó – közvetítő – befogadó hármasság, egyre inkább uralkodóvá válni látszik a magas fokon individualizált populáris, vagy *kiberkultúra*. Egyre inkább összemosódik a magas kultúra és a mindennapi kultúra, az szinte bárki beléphet a kultúra alkotói körébe.

Vannak szerzők, akik az új kultúra lényegét az Európai Unió hivatalos értékrendje által megtestesített, szervező jellegű, racionális *területfejlesztési és projekt-ciklus menedzsment* szemléletben látják,⁴ amelynek középpontjában *a fejlesztés, haszon áll, szemben* a kultúra hagyományos, értelmiségi, elemző-értékelő, a civilizációt is magába foglaló kultúra-művészet-tudomány központú felfogásával.

A létezés hármassága és a kultúra

Bármelyik felfogásból indulunk ki, az mindenképpen egyetértés tárgya, hogy *a kultúra* – globalizáció és az infokommunikációs forradalom következtében történő – *radikális átalakulása összekapcsolódik az emberi közösségek változásaival*. A társadalomról, kultúráról való gondolkodásra nagy hatással volt **Castells** *A hálózatos társadalom* című könyvének megjelenése,⁵ amelynek nyomán egyre többen kezdték *a hálózatos társadalom* fogalmát használni. Eszerint a természeti és társadalmi létforma mellett kiépül egy új emberi létforma, a társadalmi létre ráépülő *hálólét* világa. Az ember immár három világ polgára lesz: a természeti, a társadalmi és a hálózati világ polgára.⁶ **Ropolyi** – **Castells** nyomán – bevezeti a hálólét fogalmát és „a tudás reformációjáról” beszél, ennek használatával próbálja értelmezni és érthető keretbe foglalni a hálólét fogalmát.⁷

Napjainkban az emberi élet centruma mintha elmozdulni látszana a hálólét felé, legalábbis a fejlett társadalmakban, bár a létszférák egymáshoz való viszonya, kapcsolata egyelőre beláthatatlan. **Ropolyi** szerint az internet számítógépekből összeállított *önfejlődő, komplex technikai eszköz*, amely adottságaiból adódóan egyrészt meghatározó szerepet játszik a napjainkra jellemző kommunikációs folyamatokban, másrészt alapvető emberi értékek, relációk és törekvések befogadására, megjelenítésére, megőrzésére és működtetésére alkalmas *kulturális közeg*,⁶ amelynek használata meghatározott társadalmi viszonyok mellett haladó és konzervatív célokat egyaránt szolgálhat. Szerinte *nem lehet megelégedni az internet társadalomban játszott szerepének eszközként történő értelmezésével, hanem törekedni kell egyfajta komplex megközelítésre*, vagyis a technikai eszköz, kommunikációs szereplő, szabadon formálható közeg és organizmus

*Az analógia által támogatott interpretációs törekvés nyomán a következő fontosabb megállapításokra juthatunk:

1. Az interneten megjelenített, illetve az internet által közvetített ismeretek felértékelik a situációfüggő, technikai jellegű, posztmodern karakterisztikumokat mutató tudásformákat. A modern tudás egész rendszere átvértékelődik, és jelentős részben virtualizálódik, a tudáshoz való viszony személyes, konkrét, nyitott és plurális jelleget ölt. A tudományos intézményrendszer jelentősége radikálisan visszaszorul. A tudományos ismeretek helyett a technológiai ismeretek és az ismeretek értelmezésének technológiai kerülnek előtérbe.

2. A társadalmi közösségek által létrehozott kultúra mellett egyre jelentősebb szerepet kap az individuális kiberkultúra. Ennek során nagymértékben visszaszorul a kultúrát előállító, illetve elfogyasztó szereplők tradicionális különválása. Az információs technológiák által hatékonyan támogatott hálópolgárok saját világainak milliárdjai társulnak a kultúra hivatásos konstruktöreinek produktumaihoz. A kibernetikus virtuális világaink egyidejűleg jelen lévő végtelen változatosságú variációi népesítik be. A tudományos kultúra rovására teret nyer az esztétikai kultúra, a kulturális tevékenységet meghatározó emberi képességgé a képzelet válik.

3. A személyiség posztmodernizálódik, azaz individuálisan kiteljesedett, virtuálisan rendkívül kiterjedt lesz, játékos karakterű, légiés vonásokat vesz magára. Sérülékenyebb, kaotikus dinamikára kényszerülő, poszttrónzó hálólakó alakul ki. A hálópolgárok leginkább hálózati munkával, azaz személyiségük és közösségeik kiépítésével és fenntartásával foglalkoznak.

4. A természeti és társadalmi létszféra mellett kiépül a hálólétszféra is. Az ember immár három világ polgára leendő. Az emberi élet centruma elmozdul a hálólét felé. Az egyes szférákhoz való hozzáférés szabadsága, a létszférák egymáshoz való viszonya változatosan, ma még beláthatatlan módon alakul.

fogalmaiként történő felfogásra,* mert *az internet használata a társadalmi lét minden meghatározottságát befolyásolja, és megváltoztatja a társadalmi létforma összes lényegi összefüggését.*

A kultúra aspektusából vizsgálva azonban már most is észrevehető, hogy a hálózati lét jelenségvilága a korábbi reprezentációknál világosabban jeleníti meg korunk változó kultúrájának és társadalmának a viszonyait. Az átalakulás egyik feltűnő jelensége, hogy a kultúráközvetítés világában a kultúra és műveltség helyett inkább tanulásról és ennek kapcsán tudásról, illetve még inkább a tudás reformációjáról beszélünk. *A modern tudásegész rendszere ártértekelődik és jelentős részben virtualizálódik, a tudáshoz való viszony személyes, nyitott és plurális jelleget ölt.* Az interneten megjelenített, illetve az internet által közvetített információk világa felértékeli a szituációfüggő, technikai jellegű kultúraelemeket és tudásformákat.

A tudományos intézményrendszer jelentősége is radikálisan visszaszorul, *a tudomány a közgondolkodásban paradox módon leértékelődik*, miközben a társadalom fejlődésének motorja a tudomány. Európa és az egyes nemzetek gazdasági versenyképessége – amint ezt számos EU dokumentum megfogalmazza – a kutatás, a fejlesztés és az innováció (K+F+I) mértékétől, a tudásba történő befektetéstől, az élethosszig képzett, változásra képes humánerőforrás minőségétől és mennyiségétől, a tudástársadalom megvalósulásának mértékétől függ.

A K+F+I követelményével szemben az oktatás világában a tudományos ismeretek helyett a technológiai ismeretek és az ismeretek értelmezésének technológiai, a cselekvőképesség kompetenciái kerülnek előtérbe. E paradox jelenséget jól tükrözi, illetve erősíti az a tény, hogy a korábbi tudománypolitika döntése és felsőoktatás tömegesedése következtében a felsőoktatás elszakadt a kutatástól, a felsőoktatásból kikerülő tömege nem találkozik a kutatás világával, szakmai műveltsége is gyakorlat- és alkalmazásközpontú.

Az új kultúrában a kommunikáció a hálózatos közösségépítés technológiájává válik. E folyamatban a személyiség posztmodernizálódik, azaz individuálisan kiteljesedik, virtuálisan rendkívül kiterjedt, ugyanakkor sérülékenyebb lesz. A hálópolgárok leginkább hálózati munkával, azaz személyiségük és közösségeik kiépítésével és fenntartásával foglalatoskodnak. *A társadalmi közösségek által létrehozott hagyományos kultúra mellett egyre jelentősebb szerepet kap az individuális kiberkultúra.*

- A kiberteret virtuális világaink egyidejűleg jelen lévő végtelen változatosságú variációi népesítik be.
- Ennek során nagymértékben visszaszorul a kultúrát előállító, illetve elfogyasztó szereplők tradicionális különválása. Az információs technológiák által hatékonyan támogatott hálópolgárok saját világainak milliárdjai társulnak a kultúra hivatásos konstruktőreinek produktumaihoz.

*Ropolyi szerint összetett, komplex, posztmodern értékeket hordozó szuperorganizmus, idézem: „a késő modern kor emberének konstrukciós praxisa hozza létre, létrehozásának és létezésének célja a késő modern ember kiszabadítása az univerzális, elvont értékekre épített modern világból, valamint egy új, posztmodern értékekre alapozott, szabadnak hitt, virtuális és nyitott emberi létszféra kialakítása és fenntartása. Kimutatható, hogy az internet használata a társadalmi lét minden meghatározottságát befolyásolja, és megváltoztatja a társadalmi létforma összes lényegi összefüggését. Az internet léte az uralom, az egység, a szabadság és az integritás együttlétézésével leírható létezési mód. Az internet léte mindenekelőtt egyfajta uralom léte, olyan uralomé, amellyel az ember létrehozhat egy mesterséges létezőt. Ez a mesterséges létező virtuálisan és nyitottan létezik, szabad és posztmodern természetű... Ám mi ez a mesterséges létező? Mesterségesen fenntartott emberi közösség. A sokféleképpen különválasztott emberek sajátos, új egysége, a sokféleképpen kommunikáló felek együttlétézése. Kommunikációs gépek által támogatott, a résztvevők által individuálisan és valóságosan kontrollált egység, virtuális, nyitott, szabad emberi közösség. A közösségépítéshez nem kell individuális szakértelem, a közösségépítés szakértelme, mivel azt a gépekbe épített tudás pótolni képes. Az internet léte tehát a különválasztott emberek között mesterségesen létrehozódó közösség léte.” „Az internet a társadalmi visz

- A tudományos kultúra rovására teret nyer az esztétikai kultúra, a képzelet felértékelődik, mint a kulturális tevékenységet meghatározó emberi képesség.

A kiberkultúra megingatja az oktatás hagyományos világát, kitágítja a formális, non formális és informális világ határait: a multimedialitás és multimodalitás *e-learning, i-learning és m-learning térben, időben lehetővé teszi a tanulás perszifikációját*, kiaknázva a töltelék időt (pl. napi közlekedés), új időgazdálkodást tesz lehetővé.

A kultúrákövetítés navigálás a világ információs tengerében

Természetesen – reméljük – az „írástudók felelőssége” nem csökken, csak jellege, a tevékenység tartama és módja átalakul. A hagyományos kultúrákövetítő szerepek összeolvadnak más értelmiségi szerepekkel: *általános „(multi)kultúrákövetítő” szerepkör jelenik meg*. Az ezredforduló környékén főként a pedagógia és az andragógia világában beszéltek szerepek, feladatok összeolvadásáról,⁸ de ma már nyilvánvaló, hogy az összes kultúrákövetítő tevékenységi forma (pedagógus, andragógus, művelődésszervező, köny

A kultúráközvetítők a társadalmi változások aktorai

A kultúráközvetítők és közöttük a felnőttoktatók a társadalmi-gazdasági fejlődés, az innováció aktorai, aminek csak akkor tudnak eleget tenni, ha a változások előmozdítói a megújulás folyamatok elkötelezett hívei. Az ehhez kapcsolódó morális követelményeket – a pedagógusok vonatkozásában – Fullan a következőképpen fogalmazza meg: elkötelezettség a tájékozódás, a tudás, a kompetencia, a gondoskodás, a szabadság, a jólét és a társadalmi igazságosság iránt.¹¹ Fullan szerint, ha a pedagógusok a változások szakavatott, az oktatás morális célját szem előtt tartó segítőiként tudnak fellépni, akkor képesek lesznek a tanulók életét jobbá tenni szociális és társadalmi háttérétől függetlenül, és ezáltal előmozdítani, hogy a társadalom is könnyebben tudjon megbirkózni a változással.

A tudástársadalom – a tanuló társadalom –, alapjainak lerakása a kultúráközvetítés valamennyi szektorának és szereplőjének aktuális feladata. „Tanuló társadalomról beszélünk, ami alatt azt értjük, hogy a tanulás áthatja a társadalom egészét: jelen van a gazdasági szervezetekben, a politikában és a kormányzásban, ott van a mindennapi érintkezéseink

Az egyetemek megváltozott szerepe

Széleskörűen elfogadott nézet, hogy az egyetemek meghatározó intézmények a tudásalapú gazdaság és társadalom innovációs struktúrájában. Napjainkban a közgazdasági irodalom az egyetemek hármas: oktató, kutató, illetve gazdaságfejlesztő funkcióról beszél, és kettős nézetben tekint a felsőoktatásra. Eszerint:

- A felsőoktatásnak először is azon alapműveltségeket kell megadnia, amelyek bármely ágazatban szükségesek az elhelyezkedéshez.
- Másodszor az egyetemek jelentik – speciális iparági képzést nyújtva – a klaszterek számára azt a húzóerőt, amelyet a tudásalapú gazdaság fő erőforrásának birtoklása jelent. Az egyetemek, illetve college-ok a helyi gazdaság motorjai, hiszen a piacvezérelt kompetenciaépítés által külső cégeket vonzanak; új helyi vállalkozások alapítását teszik lehetővé. Természetes outputjukkal, a tudás teremtésével biztosítják a helyi gazdaság versenyképességét.

A felsőoktatás a felnőttképzési piac kihívásának csak akkor tud megfelelni, ha ezt küldetésében felvállalja, erre tudatosan felkészül, a hagyományos oktatási paradigma helyett a tanulási paradigma elveit követi. Személyi és tárgyi feltételeiben,

terek gazdagításában, új típusú felsőoktatás-pedagógia megteremtése és gyakorlása, ennek részeként a módszertani technológia fejlesztése, tanuló szervezetként a tudásmenedzsment személetének gyakorlása, terjesztése.

Ebben hozhat változást az ország tizennégy felsőoktatási intézménye által alapított és indított andragógia szakos alap- és mesterképzés, amely a szakemberképzés mellett a felnőttképzés kutatásával is hozzájárulhat a magyarországi felnőttképzés elvárt fejlődéséhez.

Irodalom

¹Szabolcs É. (szerk.): *Neveléstudomány – reflexió-innováció*. Gondolat Kiadó, Budapest. 2010.

²Agárdi P.: *Média és kultúraváltás a magyar évtizedfordulón. Tudásmenedzsment*, XI. évf. 2. szám. pp. 38–50; p. 39. 2010.

³Nyíri Kristóf: *A gondolkodás képelmélete*. Az ELTE BTK Filozófiai Intézet és a Nyelvfil

További irodalom

Bencsik A.–Nagy G.: *A hazai munkaszervezetek ,marketing-túlélőcsomagja': a tudásmenedzsment, motiváció, és az elégedettség fejlesztése.* In: *Konferenciakiadvány.* MOKKA, Győr. In: **Bencsik Andrea:** *A jó pap és az üzleti stratégia.* 2005.

Benedek A.: *A jövő tanulásának színtere a munkahely.* In: *Szakképzési hozzájárulás a lifelong learning szolgáltatásban. Lifelong learning konferenciák.* Lifelong Learning Alapítvány, Budapest. pp. 29–37. 2009.

Csoma Gy.: *Mester és szerep. A nevelési-tanítási szerep a pedagógusok és az andragógusok munkájában.* PTE FEEK, Budapest. 2003.

Kiss E.: *Globalitás, mint a modernitás dialektikája.* In: **Palánkai Tibor** szerk.: *Katakлизmák csapdája.* TSR Model Kft., Budapest. pp. 51–73. 2008.

Kraiciné Szokoly M.: *A magyarországi felnőttoktatás, pedagógus-továbbképzés módszertani megújításának szükségességéről.* BTF Tudományos közlemények. XVIII. Filozófia – Művelődéstörténet. Trezor Kiadó, Budapest. 1999.

Makó Cs.–Illésy M.: *Technológia és szervezeti innovációk kölcsönhatása: az e-munkavégzés elterjedésének példája.* In: **Tamás Pál** szerk.: *A tudásalapú társadalom kialakulása Magyarországon.* Új Mandátum Kiadó, Budapest. 2006.

Mi a jövő? Tudástársadalom? Információs társadalom? Telekommunikációs társadalom? **Bognár V. et al.** szerk. OMFB ORTT HÉA Stratégiai Kutatóintézet, 1998.

Noszkay Erzsébet: *A szakképzés a tudásmenedzsment szemüvegén keresztül.* In: *Szakképzési hozzájárulás a lifelong learning szolgáltatásban. Lifelong learning konferenciák.* Lifelong Learning Alapítvány, Budapest. pp. 21–29. 2009.

Ropolyi L.: *Információ, tudás, társadalom.* *Információs Társadalom*, VI(1), pp. 15–21, 2006.

Ropolyi László: *A virtuális valóság természetéről.* In: **Pléh Cs.–Kampis Gy.–Csányi V.** szerk.: *Az észleléstől a nyelvig* című könyvben a 30–55. oldalakon. Gondolat Kiadó, Budapest. 2004.

Schein, H. Edgar: *A tanuló kultúra. A stabilitás, a tanulás és a változás ellentmondásainak menedzselése.* In: *Felnőttképzés a XXI. században.* Összeáll.: **Szöllősi Zsuzsanna.** Civitas Pedagógiai Szolgálat, Budapest. 2008. Részlet: **Schein H. E.:** *Organisation Culture and Leadership* című művéből. Second Edition. Jossey-Bass Publishers, San Francisco, USA.

Senge, P. M.: *Az 5 alapelv.* HVG Kiadó, Budapest. 1994.

Velencei Jolán: *Az üzleti döntéshozó tudásmegosztása az e korszakban.* PhD-értekezés. Corvinus Egyetem, Budapest. 2007.